

RAZVOJ STANOVNIŠTVA VUKOVARSKO-SRIJEMSKJE ŽUPANIJE S POSEBNIM OSVRTOM NA EKONOMSKU STRUKTURU OD 1971. DO 2001.

Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, Anđelko AKRAP
Ekonomski fakultet, Zagreb

UDK: 314.18(497.5-35 Vukovar) "1971/2001"
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. 1. 2008.

U ovom su radu razmotreni bitni čimbenici koji su utjecali na promjene u demografsko-ekonomskim strukturama Vukovarsko-srijemske županije od 1857. do 2001. godine. Središnje mjesto ima raščlamba ukupnoga i prirodnoga kretanja stanovništva, migracijskoga salda i ekonomske strukture prema aktivnosti i djelatnosti od 1971. do 2001. godine. Usporednom analizom promjena u Vukovarsko-srijemskoj županiji i u Hrvatskoj istražene su specifičnosti razvoja stanovništva ove županije. Istraživanje pokazuje da tijekom čitavoga analiziranog razdoblja migracija ima važan utjecaj na promjene u demografskim i ekonomsko-socijalnim strukturama. Nakon Drugoga svjetskog rata do 1960-ih godina ova je županija izrazito imigracijska, a nakon toga postaje emigracijska. Analizom kretanja ukupnoga stanovništva i stanovništva "u zemlji" za Vukovarsko-srijemsku županiju utvrđeni su kvantitativno mjerljivi demografski učinci, koji su nastali kao posljedica zapošljavanja u inozemstvu u 1960-ima. Pokazalo se da je velikosrpska agresija na Hrvatsku i, u sklopu toga, na Vukovarsko-srijemsku županiju, osim velikih ljudskih i materijalnih stradanja, radikalizirala sve nepovoljne demografske procese u toj županiji.

Ključne riječi: ukupno kretanje stanovništva, prirodno kretanje, migracijski saldo, ekonomska struktura stanovništva, stope ekonomske aktivnosti

Alica Wertheimer-Baletić, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zrinski trg 11, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: kabpred@hazu.hr

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

Ukupno kretanje stanovništva kao rezultat prirodnoga i mehaničkoga kretanja i vanjskih činitelja (ratova, gospodarskih kriza i sl.) polazište je u analizi demografskih, društveno-gospodarskih, socijalnih i drugih promjena na određenom području. Posebnosti pojedinih područja proistekle iz različitoga povijesnoga naslijeđa, društveno-gospodarskog razvoja, materijalnih i prirodnih potencijala nezaobilazni su u tumačenju raznolikosti demografskih procesa. Cilj je ovoga rada primarno analiza promjena ekonomske strukture stanovništva Vukovarsko-srijemske županije u međupopisnom razdoblju od 1971. do 2001. godine. Radi uočavanja karakterističnih povijesnih tendencija u brojčanom razvoju stanovništva obradit ćemo ponajprije bitne značajke kretanja ukupnoga broja stanovnika od 1857. godine (tj. od prvoga popisa stanovništva po suvremenim načelima) do 1971. godine.

Brojčanu dinamiku stanovništva na području Vukovarsko-srijemske županije analizirat ćemo kroz nekoliko relevantnih povijesno-političkih razdoblja u okviru cjelovita razdoblja od 1857. do 2001. Prvo je razdoblje od 1857. do 1910. godine, drugo od 1910. do 1948., treće od 1948. do 1971., a četvrto od 1971. do 2001. godine. Bitno obilježje kretanja broja stanovnika u Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1857. do 1910. čine jaka kolebanja međupopisnih promjena. Između 1857. i 1910. godine ukupan broj stanovnika u Vukovarsko-srijemskoj županiji porastao je za 49,5%, a u Hrvatskoj za 58,6% (vidjeti Tablicu 1). Zbog imigracije iz Ugarske i austrijskih zemalja Vukovarsko-srijemska županija ima u međupopisju od 1857. do 1869. porast ukupnoga broja stanovnika značajno iznad prosjeka Hrvatske, a ujedno i najveći porast ukupnoga broja stanovnika u ukupnom razmatranom razdoblju (od 1857. do 2001. godine). Nakon značajnoga porasta stanovništva (od 1857. do 1869.) uslijedilo je njegovo usporavanje zbog pogoršanih zdravstvenih prilika između 1869. i 1880. i smanjenoga doseljavanja, koje je povezano s epidemijom crijevne zaraze koja je harala sedamdesetih godina devetnaestoga stoljeća na širem podunavskom području. Usto, smanjeno doseljavanje uvjetovano je ne samo pogoršanim zdravstvenim prilikama nego i iseljavanjem iz agrarno prenapučenih, tradicionalno emigracijskih, hrvatskih krajeva prema prekomorskim zemljama. Istodobno je rastao udio gradskoga stanovništva, a najbrži porast imali su gradovi s industrijskim i prometnim razvojem: Zagreb, Pula, Zadar, Slavonski Brod, Rijeka i Bjelovar. Sporiji porast stanovništva bilježe centri poljoprivrednih regija: Virovitica, Vukovar, Varaždin, Sisak, Koprivnica, Karlovac. Prateći gospodarski razvoj od polovice 19. do kraja 20. stoljeća, uočava se da je razvoj industrije u vukovarskom kraju bio relativno spor (Wertheimer-Baletić, 1993.a, 25). U međupopisnom razdoblju od 1857. do 1869. porast stanovništva

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

u Vukovaru iznosio je 8,6%, dok je na vukovarskom području bio 16,4%.¹ Suprotno tomu, broj stanovnika u gradu Vukovaru rastao je od 1869. do 1880., uz istodobno smanjenje u nje-govoj okolini. Uz nastavak doseljavanja, osobito Nijemaca, na taj su porast djelovale nešto bolje zdravstvene i higijensko-sanitarne prilike u gradu, koje su u njemu smanjivale mortalitet u odnosu na seosku okolicu. Zbog sporijega demografskog rasta Vukovarsko-srijemske županije nakon stagnacije od 1869. do 1880. uslijedio je pad udjela njezina stanovništva u ukupnom stanovništvu Hrvatske od 1880. do 1910. i stagnacija do 1931. godine.

U drugom analiziranom razdoblju (1910. – 1948.) ističu se dvije skupine vanjskih činitelja s dugoročnim utjecajem na demografska kretanja u toj županiji. Prva skupina činitelja, kao i na razini Hrvatske, ima dugoročno nepovoljne demografske učinke, a obuhvaća: demografske gubitke tijekom Prvoga i Drugoga svjetskog rata, povećani mortalitet zbog epidemije španjolske gripe krajem Prvoga svjetskog rata, iseljavanje Mađara i Nijemaca nakon stvaranja Kraljevine SHS i protjerivanje Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata. Usporedni podaci pokazuju da od 1910. do 1921. Vukovarsko-srijemska županija, u odnosu na Hrvatsku, ima nešto veće smanjenje ukupnoga broja stanovnika. Stvaranjem Kraljevine SHS iselilo se poglavito iz Vukovara dosta Mađara, a u manjem broju iselili su se i Nijemci. To je bio prvi, prema broju manji, egzodus žitelja iz Vukovara u 20. stoljeću (Wertheimer-Baletić, 1993.a, 39). Druga skupina činitelja obuhvaća tri kolonizacije. Prvu, povezanu uz agrarnu reformu provedenu između dvaju svjetskih ratova, drugu, koju je provodila NDH, i treću, nakon Drugoga svjetskog rata (1945. – 1948.). Kolonizacije su pridonijele znatnom porastu stanovništva Vukovarsko-srijemske županije, i to i između dva svjetska rata, a osobito nakon Drugoga svjetskog rata. Na prostor panonske Hrvatske, zahvaljujući agrarnoj reformi i kolonizaciji između dva svjetska rata, doseljeno je oko 8000 obitelji ili oko 30.000 osoba (Vrbošić, 1997., 322). Kolonizacijom se u to vrijeme oblikovala i utvrdila "srpska enklava" u sjeverozapadnom dijelu Vukovarsko-srijemske županije (Živić, 2006.b, 60). Prema procjeni Agrarno-pravnog odsjeka Banovine Hrvatske, iz prenapučenih i dinarskih krajeva preselilo se u istočnu Hrvatsku od 1919. do 1941. godine 98.915 Hrvata; naselili su već postojeća sela, ali i stvorili do 1940. godine još 72 naselja. U istočnu Hrvatsku naselilo se, između 1918. i 1938. godine, još 6400 seljačkih obitelji sa 30.000 osoba iz Češke i Slovačke te drugih država. Ako se uključe imigracije u Posavinu, Moslavinu, bjelovarsko-križevačku okolicu, onda je ta srednja Hrvatska i krajevi do Šida, prema navedenom izvoru, primila do 1940. godine oko 150.000 osoba (Horvat, 1942., 62). Unatoč kolonizaciji između dvaju

● **TABLICA 1**
Kretanje ukupnoga
broja stanovnika
Republike Hrvatske
i Vukovarsko-srijemske
županije od 1857.
do 2001. godine

svjetskih ratova, ova je županija od 1921. do 1931. godine imala porast ukupnoga broja stanovnika blago ispod prosjeka Hrvatske. Na kolonizaciju u razdoblju između dvaju svjetskih ratova navezuje se agrarna kolonizacija koju su provodile vlasti NDH u Drugome svjetskom ratu zbog gospodarskih i političkih ciljeva.

Popis	Republika	Vukovarsko-	Republika	Vukovarsko-
	Hrvatska	-srijemska županija	Hrvatska	-srijemska županija
	<u>Broj stanovnika prema popisima</u>		<u>Udio u stanovništvu Hrvatske (u %)</u>	
1857.	2.181.499	86.768	100,0	4,0
1869.	2.398.292	101.029	100,0	4,2
1880.	2.506.228	104.801	100,0	4,2
1890.	2.854.558	117.918	100,0	4,1
1900.	3.161.456	125.569	100,0	4,0
1910.	3.460.584	129.754	100,0	3,7
1921.	3.443.375	127.417	100,0	3,7
1931.	3.785.455	139.340	100,0	3,7
1948.	3.779.858	152.472	100,0	4,0
1953.	3.936.022	166.956	100,0	4,2
1961.	4.159.696	193.224	100,0	4,6
1971.	4.426.221	217.115	100,0	4,9
1981.	4.601.469	224.103	100,0	4,9
1991.	4.784.265	231.241	100,0	4,8
2001.	4.437.460	204.768	100,0	4,6
	<u>Bazni indeks (1857.=100)</u>		<u>Lančani indeks</u>	
1857.	100,0	100,0	-	-
1869.	109,9	116,4	109,9	116,4
1880.	114,9	120,8	104,5	103,7
1890.	130,9	135,9	113,9	112,5
1900.	144,9	144,7	110,8	106,5
1910.	158,6	149,5	109,5	103,3
1921.	157,8	146,8	99,5	98,2
1931.	173,5	160,6	109,9	109,4
1948.	173,3	175,7	99,9	109,4
1953.	180,4	192,4	104,1	109,5
1961.	190,7	222,7	105,7	115,7
1971.	202,9	250,2	106,4	112,4
1981.	210,9	258,3	104,0	103,2
1991.	219,3	266,5	104,0	103,2
2001.	203,4	236,0	92,8	88,6

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2005. /Podaci publicirani na CD-u/

Za NDH, kako smo već naveli, pobjegao je ili je protjeran dio Srba naseljenih u Slavoniju u međuratnom razdoblju, a na njihovo su mjesto naseljeni Hrvati iz siromašnih krajeva. Međupopisno razdoblje od 1931. do 1948. obilježeno je veli-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

kim stradanjima, osobito u Drugom svjetskom ratu i prilikom egzodusa stanovništva zbog političkih čimbenika. Već 1939. godine manji se broj Srbijanaca, koji su se u ove krajeve doselili nakon Prvog svjetskog rata uglavnom na činovnička mjesta iseljenih Mađara i Nijemaca, počeo iseljavati. Stvaranjem NDH, osobito između 1941. i 1943., prognani su ili su stradali mnogi Židovi, Srbi i oni Hrvati koji su stali na stranu antifašizma. To je bio u 20. stoljeću drugi veliki egzodus i stradanje stanovništva iz Vukovara i njegove okolice. Nedugo nakon toga zbio se i treći veliki egzodus i stradanje stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja (Wertheimer-Baletić, 1993.a, 42). Tada su iz grada i okolnih sela najprije "dobrovoljno" (u jesen 1944. godine), a u 1945. godini prisilno masovno iseljeni u prvom redu pripadnici njemačke nacionalne manjine, a stradali su ili su se iselili i drugi "politički protivnici" novonastalog režima, poglavito Hrvati.

Kolonizacija nakon Drugoga svjetskog rata 1945. – 1948. provodila se kao savezna kolonizacija iz Hrvatske u Vojvodinu, ali isto je tako provedena agrarna reforma i kolonizacija unutar Hrvatske. Stoga ih treba promatrati odvojeno. U kotaru Vukovaru tzv. savezna kolonizacija bila je od manjina značenja, dok je kolonizacija unutar Hrvatske imala za Vukovarsko-srijemsku županiju znatne razmjere. Tako je u bivši okrug Osijek (u koji je ulazio i kotar Vukovar) iz Hrvatske, najviše iz Hrvatskoga zagorja, kolonizirano ukupno 5098 obitelji (Stipetić, 1954., 55). U tadašnjim kotarima Vinkovci i Vukovar tijekom 1945. ostalo je napušteno 15 sela iz kojih su protjerani Nijemci i 6 sela koja su napustili Mađari (Maticka, 1990., 29). Nakon 1945. glavnina Srba koji su tijekom rata izbjegli u Srbiju, a bili su kolonizirani u Hrvatsku u međuratnom razdoblju, vratila se kućama (Milošević, 1981., 362-368). Zahvaljujući kolonizaciji provedenoj nakon Drugoga svjetskog rata, Vukovarsko-srijemska županija ima od 1931. do 1948. porast ukupnoga broja stanovnika od 9,4%. Istodobno su veći porast imali samo Grad Zagreb (38,2%) i Međimurska županija (11,4%). Agrarne kolonizacije i individualna preseljavanja u prvoj polovici 20. stoljeća znatno su utjecale na populacijsku dinamiku Vukovarsko-srijemske županije, osobito kolonizacija od 1945. do 1948. Nakon velikoga priljeva mladoga stanovništva u kolonizaciji, razvoj industrijskoga sektora privlačio je nove doseljenike. Na vukovarskom području tijekom 1930-ih godina započinje razdoblje bržeg razvoja industrije, jer su stvorene temeljne pretpostavke za snažan ekonomski razvoj, osobito vukovarskoga kraja nakon Drugog svjetskog rata. Razvija se prerađivačka industrija, osobito poljoprivredno-prehrambena, a zatim tekstilna industrija i industrija obuće "Bata" u tridesetim godinama. Za jačanje industrijske proizvodnje u tom kraju nakon Drugoga svjetskog

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

rata važan je kombinat "Borovo", koji je djelovao industrijski aglomerativno i populacijski koncentrirajuće. Razvoj kombinata poticao je doseljavanje radne snage iz drugih krajeva, mijenjao demografske, ekonomsko-socijalne, etničke i druge strukture žitelja toga kraja (Wertheimer-Baletić, 1993.a, 109, 110). Istodobno i Grad Vinkovci kao važno raskrižje šest željezničkih pruga ostvaruje osjetan populacijski rast razvojem drvne, poljoprivredno-prehrambene, građevinske, metalne, kožne i tekstilne industrije. Tako je ovo područje, uz još uvijek važna agrarna obilježja nakon 1945., sve više prerastalo iz tradicionalno agrarnoga područja u industrijsko. Snažan razvoj industrijskoga sektora u Vukovaru i Vinkovcima i njihovom neposrednom okružju razlog je da je sve do popisa iz 1971. ova županija imala porast ukupnoga stanovništva osjetno iznad hrvatskoga prosjeka. Proizlazi da je Vukovarsko-srijemska županija od 1948. do 1971. imala intenzivnu populacijsku dinamiku, to više ako se ima na umu da se već od popisa iz 1948. godine vrlo brzo povećavao broj županija s ukupnom depopulacijom. Naime, Vukovarsko-srijemska županija ostvarila je između 1984. i 1971. natprosječan porast, jer se osim prirodnih pogodnosti za poljoprivrednu proizvodnju razvijala i industrija. S popisom iz 1971. godine, međutim, završava razdoblje iznadprosječnoga demografskog rasta Vukovarsko-srijemske županije koje je otpočelo agrarnom kolonizacijom nakon Drugoga svjetskog rata.

RAZVOJ STANOVNIŠTVA VUKOVARSKO-SRIJEMSKJE ŽUPANIJE OD 1971. DO 2001. GODINE

Ukupno i prirodno kretanje te migracijski saldo od 1971. do 2001. godine

Uz opće modernizacijske čimbenike, u Hrvatskoj su između popisa iz 1971. i 2001. godine na ukupne i strukturne promjene u razvoju stanovništva djelovali i specifični čimbenici s izraženim regionalnim razlikama. Prvi je specifični čimbenik ubrzan proces deagrarizacije i deruralizacije, koji je uvjetovao zamjetan odljev stanovništva iz Vukovarsko-srijemske županije, kao i iz velikoga broja preostalih županija, i to u dva smjera: jedan, 60-ih godina 20. stoljeća, prema zapadnoeuropskim zemljama (zapošljavanje u inozemstvu) i, drugi, osobito izražen između 1961. i 1981. godine, odljev stanovništva prema velikim gradovima u Hrvatskoj (iz ove županije dominantno prema Zagrebu). Drugi je specifični čimbenik velikosrpska ratna agresija, koja je već u prvoj polovici 1990-ih godina pogoršala demografsko stanje u svim dinamičkim sastavnicama i za reprodukciju stanovništva relevantnim strukturama. Zapošljavanje u inozemstvu u 1960-ima imalo je s obzirom na kratkoročne i dugoročne negativne demografske posljedice

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

velik utjecaj na daljnji razvoj stanovništva. Usporedna istraživanja, utemeljena na iskustvu prijašnjih iseljavanja iz Hrvatske i drugih europskih zemalja, pokazivala su da "privremena" emigracija velikim dijelom prerasta u trajnu (Wertheimer-Baletić, 1971., 80-87). Prijašnja emigracija iz Hrvatske u prekomorske i europske zemlje, i to između dva svjetska rata, uglavnom je zahvaćala nerazvijena područja, dok je ova novija emigracija prema zemljama zapadne i sjeverozapadne Europe zahvatila gotovo čitav prostor Hrvatske. U popisima iz 1971., 1981. i 1991. svi popisani na tzv. privremenom radu u inozemstvu uključeni su u ukupan broj stanovnika naselja za koje su izjavili da im je mjesto stalnoga boravka. U popisu iz 2001., prema promijenjenoj metodologiji, relativno manji dio popisanih u inozemstvu, ponajviše oni koji ne dolaze barem jednom na godinu u naselje za koje su izjavili da im je mjesto stalnoga boravka, nije uključen u ukupan broj stanovnika naselja. Proizlazi, dakle, da podaci popisa iz 2001. godine o ukupnom broju stanovnika i broju u pojedinim strukturama nisu precizno usporedivi s istim podacima iz ranijih popisa, dakle, ni iz popisa 1991. godine, pa i to valja imati na umu u analizi i interpretaciji podataka. Procjenjujemo da je u analiziranoj županiji zanemariv broj popisanih u inozemstvu 2001. godine koji u popisu nisu uključeni u ukupan broj stanovnika. Od 1960-ih znatno je pojačana migracija seoskoga stanovništva.² Tablica 2 pokazuje da Vukovarsko-srijemska županija ima u svim popisima između 1971. i 2001. iznadprosječan udio osoba popisanih u inozemstvu, a osobito u popisu iz 2001., što je posljedica ratne agresije na Hrvatsku i velikih demografskih gubitaka, osobito u vukovarskom kraju. Promatrajući te podatke na razini bivših općina koje su postale sastavnim dijelom Vukovarsko-srijemske županije, izrazite su različitosti u pogledu zapošljavanja u inozemstvu. Naime, 1971. godine udio "inozemaca" u ukupnom broju stanovnika Vukovarsko-srijemske županije bio je 6,7%, dok je taj udio u općinama Vukovar 5,0%, Vinkovci 6,4%, a Županja 9,4%.

Analiza etničke strukture zaposlenih u inozemstvu 1971. pokazuje da su od ukupnoga broja zaposlenih u inozemstvu iz Vukovarsko-srijemske županije 83,8% Hrvati, 8,4% Srbi, a 7,8% ostali.³ Iz ove je županije od ukupnoga broja osoba na tzv. privremenom radu u inozemstvu 1971. godine njih 71,5% otišlo iz seoskih naselja, dok je iz seoskih naselja na razini Hrvatske taj udio bio 78,6% (Akrap, 2004.).⁴ Vrijedno je istaknuti da je od ukupnoga broja zaposlenih u inozemstvu 1971. godine iz općine Vukovar – njih 58,6% bilo iz grada Vukovara. Valja naglasiti da tako velik odlazak iz gradskoga naselja nije zabilježen ni u jednom gradskom naselju u Hrvatskoj, pa tako ni u preostalim gradskim naseljima Vukovarsko-srijemske županije. Od ukupnoga broja zaposlenih u inozemstvu 1971., iz

● **TABLICA 2**
Kretanje ukupnoga stanovništva i stanovništva ("u zemlji") u Hrvatskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1971. do 2001.

bivše općine Vinkovci iz grada Vinkovaca bilo je 20,8%, a iz bivše općine Županja iz grada Županje 13,1%. I na razini čitave Hrvatske i iz Vukovarsko-srijemske županije srpsko se stanovništvo u 1960-ima relativno malo zapošljavalo u inozemstvu, što je važan razlog zbog kojega je iz bivše općine Vukovar u 1971. godini bio najmanji broj zaposlenih u inozemstvu.

Republika/županija	Popis	Ukupan broj stanovnika			
		Ukupno	od toga "u zemlji"	od toga u inozemstvu	% od ukupnog u inozemstvu
Republika Hrvatska	1971.	4.426.221	4.169.887	256.514	5,8
	1981.	4.601.469	4.391.139	210.330	4,6
	1991.	4.784.265	4.499.049	285.216	6,0
	2001.*	4.437.460	4.200.214**	226.151	5,1
Vukovarsko-srijemska županija	1971.	217.115	202.563***	14.552	6,7
	1981.	224.103	211.437***	12.666	5,7
	1991.	231.241	214.658***	16.583	7,2
	2001.*	204.766	186.185	18.581	9,1

*Ukupan broj stanovnika u popisu iz 2001. nije potpuno usporediv s prethodnim popisima, jer je u popisu iz 2001. primijenjena modificirana definicija ukupnoga stanovništva, prema kojoj svi koji su popisani u inozemstvu nisu uključeni u ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske, odnosno županija.

**Da bi se dobio ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske, treba na broj stanovnika u Hrvatskoj ("u zemlji") 2001. g. (4.200.214) dodati izbjeglice (8843) i privremeno prisutno stanovništvo (2252). Broj stanovnika iz popisa 2001. za stanovništvo u Hrvatskoj ("u zemlji") sveden je na usporedivost s popisima iz 1971., 1981. i 1991. godine.

*** Valja voditi računa o tome da je naselje Klisa u popisima od 1971. do 1991. bilo u sastavu bivše općine Vukovar, a poslije je (od popisa iz 2001.) pripojeno Osječko-baranjskoj županiji. Radi usporedivosti, broj stanovnika naselja Klisa oduzet je od broja stanovnika bivše općine Vukovar za popise iz 1971., 1981. i 1991.

Izvor:

Stanovništvo na privremenom radu u inozemstvu prema popisu stanovništva i stanova 1971., Dokumentacija 132. /drugo dopunjeno i popravljeno izdanje/, Republički zavod za statistiku SRH, Zagreb, 1972.; *Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*, Dokumentacija 553., Zagreb, 1984.; *Popisi stanovništva 1971. i 1981.*, *Stanovništvo po zajednicama općina i općinama*, Dokumentacija 569., Zagreb, 1989.; *Stanovništvo u zemlji i u inozemstvu po naseljima*, Dokumentacija 911, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1996.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.* /2. izdanje/, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2003. (Podaci publicirani na CD-u)

Nakon pada udjela popisanih u inozemstvu u popisu iz 1991. godine zabilježen je porast, ne zbog iseljavanja između 1981. i 1991., nego zbog boljeg obuhvata popisanih u inozemstvu, osobito u prekomorskim zemljama. Zapošljavanje u inozemstvu, iseljavanje prema velikim gradovima u Hrvatskoj i postupno snižavanje prirodnoga prirasta uvjetovali su osjetno snižavanje porasta stanovništva te županije. Tu, naravno,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

treba imati na umu i etničku strukturu ove županije.⁵ U međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine ukupan broj stanovnika te županije porastao je za samo 1,5%. Naime, već od 1970-ih smanjene su mogućnosti zapošljavanja u "Borovu", tj. u kombinatu koji je 1977. godine zapošljavao 15.208 radnika.⁶ Tako općina Vukovar nakon 1971., a znatno nakon 1981. godine, prerasta u emigracijsko područje (Wertheimer-Baletić, 1993.b). Bivše općine Vinkovci, a osobito Županja, bile su još intenzivnije zahvaćene iseljavanjem.

Promjena broja stanovnika Vukovarsko-srijemske županije nakon popisa iz 1991. godine zbivala se u uvjetima velikosrpske ratne agresije i okupacije dijela Hrvatske. Rat se pojavio kao vanjski, iznenadni modifikator demografskih promjena. Svojim posljedicama izazvao je goleme gubitke i duboke poremećaje u svim komponentama razvoja stanovništva, globalnim i strukturnim, s dugoročnim, ne samo demografskim implikacijama. Stanovništvo grada Vukovara i okolice u tom je ratu teško stradalo: poubijano je, odvedeno u koncentracijske logore, izbjeglo je, prognano i raseljeno po Hrvatskoj i susjednim zemljama (Wertheimer-Baletić, 1993.a, 207). Od nekadašnje tri općine Vukovarsko-srijemske županije, općina Vukovar bila je u cijelosti okupirana, a općina Vinkovci približno 44% (Šterc i Pokos, 1993.). Veći dio općine Županja bio je u zoni ratnih djelovanja ne samo tijekom agresije na Hrvatsku nego i za trajanja agresije na Bosnu i Hercegovinu. U ratnoj agresiji na Hrvatsku, Vukovarsko-srijemska županija bilježi relativno najveće ljudske i materijalne gubitke. Od 8147 poginulih hrvatskih branitelja, 1334 ili 16,4% ih je iz Vukovarsko-srijemske županije.⁷ Ako se broju poginulih hrvatskih branitelja pribroje 344 nestala hrvatska branitelja iz Vukovarsko-srijemske županije, onda je 19,4% ukupnoga broja poginulih i nestalih hrvatskih branitelja u Hrvatskoj iz ove županije. Tijekom Domovinskoga rata u Hrvatskoj je poginulo, ubijeno ili umrlo zbog posljedica ranjavanja približno 6605 civilnih osoba, od toga u navedenom broju Istočna Hrvatska sudjeluje približno sa 71,2% (Živić i Pokos, 2004.; Živić, 2006.a, 462-466). Između popisa iz 1991. i 2001. godine, 54 bivša okupirana naselja županije izgubila su nešto manje od četvrtine svoga prijeratnog stanovništva, dok su ostala naselja, među kojima je bio znatan broj onih naselja koja nisu bila okupirana ali su se nalazila na crti ili neposredno blizu bojišta, u istom razdoblju bilježila porast stanovništva od samo 0,4%. Šesnaest naselja koja su se nalazila dalje od zone ratnih zbivanja imala su porast od 5,7%. Naselja u Vukovarsko-srijemskoj županiji koja su 1991. godine imala srpsku etničku većinu, između 1991. i 2001. depopulirala su za 18,1%. Naselja s većinom hrvatskoga stanovništva zabilježila su pad broja stanovnika od 10,3% (Živić, 2006.b, 73-75).

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

Pitanje ukupnoga broja stanovnika koje stalno boravi na prostoru županije nije riješeno ako se isključe osobe popisane u inozemstvu, kao u popisima od 1971. do 1991. godine (vidi: Tablicu 3). Naime, u popisu iz 2001. Vukovarsko-srijemska županija ima 204.766 stanovnika, od kojih je bilo odsutno 9,1% u inozemstvu, a 9,2% u Hrvatskoj (prognanici, osobe na radu, školovanju itd.). Dakle, iz ove je županije prema popisu iz 2001. bilo 18,3% odsutno iz naselja popisa, a to je ne samo značajno iznad prosjeka Hrvatske (9,2%) nego i iznad udjela preostalih županija koje su imale okupirani teritorij ili su bile u zoni ratnih djelovanja.⁸

Prirodno kretanje i migracijski saldo od 1971. do 2001. godine

U razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata područje Vukovarsko-srijemske županije imalo je, kako smo vidjeli, vrlo dinamičan populacijski razvoj, ali s tendencijom znatna usporavanja populacijske dinamike u 1980-ima. Na takvo ukupno kretanje stanovništva djelovale su obje njegove odrednice: prirodno kretanje i migracije. Usporedba podataka o vitalnim stopama za Vukovarsko-srijemsku županiju i Hrvatsku pokazuje da ova županija do sredine 1970-ih ima povoljnije značajke prirodnoga kretanja, osobito naglašene do kraja 1960-ih.⁹ Naime, od 1965. do 1969. godine prosječna godišnja stopa nataliteta u Vukovarsko-srijemskoj županiji bila je 19,7 promila, a na razini Hrvatske 15,7 promila. Useljavanje mladoga stanovništva, velikom većinom iz visokonatalitetnih područja, bilo je važan činitelj povoljnoga prirodnog kretanja. U istom je razdoblju prosječna godišnja stopa prirodnoga prirasta u Vukovarsko-srijemskoj županiji iznosila 9,8 promila, a na razini Hrvatske 6,0 promila. Zanimljivo je, ako se uspoređi serija podataka vitalne statistike svih županija, da Vukovarsko-srijemska ima u odnosu na sve preostale u petogodištu od 1965. do 1969. najveću prosječnu godišnju stopu nataliteta.¹⁰ Analiza prirodnoga kretanja po bivšim općinama pokazuje kako do 1973. godine prirodnim prirastom, u odnosu na Vinkovce i Vukovar, prednjači Županja, koja ima i najveći udio seoskoga stanovništva. Između 1970. i 1990. značajno se smanjila stopa prirodnoga prirasta u Vukovarsko-srijemskoj županiji. S tim u vezi najprije ćemo razmotriti osnovne tendencije ukupnoga prirodnog kretanja (prirodno kretanje u Hrvatskoj /"u zemlji"/ plus prirodno kretanje "u inozemstvu") na prostoru nekadašnjih općina.

U desetljeću od 1970. do 1980. u općini Vukovar nastupilo je razdoblje stabilizacije nataliteta na razini između 15 i 16 promila, a nakon toga do 1990. godine postupni pad (na 11,1 promila). Stopa nataliteta u vinkovačkoj općini između 1971. i 1973. koleba se između 16 i 17 promila, a nakon toga do 1990. pada na 14,6 promila. Na području nekadašnje općine Županja

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

● **TABLICA 3**
Prirodno kretanje
stanovništva
Vukovarsko-srijemske
županije ("u zemlji")
od 1965. do 2006. i u
inozemstvu od 1971.
do 1997. godine

između 1971. i 1976. stopa nataliteta koleba se između 16 i 18 promila, a nakon toga uglavnom se kolebala na nižoj razini (između 13 i 15 promila). Imajući na umu činjenicu da je zapošljavanje u inozemstvu osjetno utjecalo na snižavanje prirodnoga prirasta u Vukovarsko-srijemskoj županiji, važna je usporedna raščlamba prirodnoga kretanja stalnoga stanovništva i stanovništva u Hrvatskoj ("u zemlji") predočena u Tablici 3 i 4. Ta raščlamba ima dva cilja. Prvi je pokazati vitalnu statistiku Vukovarsko-srijemske županije u županiji ("u zemlji") i zaposlenih u inozemstvu. Istraživanje je pokazalo da su djeca hrvatskih državljana rođena u inozemstvu i upisana u matice rođenih u Hrvatskoj od 1971. do 1997. fiktivno povećavala prirodni prirast, jer je privremena emigracija prerasla u trajnu (Akrap, 1999.). Tako se uračunavanjem prirodnoga prirasta ostvarenog u inozemstvu u ukupan prirodni prirast danoga područja dobivala povoljnija slika o prirodnom kretanju nego što je stvarno bila.

Godina	Prirodno kretanje u županiji ("u zemlji")			Prirodno kretanje zaposlenih u inozemstvu**			Zbroj prirodnog kretanja u žu- paniji ("u zemlji") i u inozemstvu		
	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast
1965.-1969.	20.432	10.248	10.184	-	-	-	20.432	10.248	10.184
1970.-1974.	16.963	10.309	6.654	1.261	65	1.196	18.224	10.374	7.850
1975.-1979.	16.153	10.023	6.130	1.487	100	1.387	17.640	10.123	7.517
1980.-1984.	16.517	11.412	5.099	860	92	768	17.377	11.504	5.867
1985.-1989.	15.785	11.628	4.157	592	121	471	16.377	11.749	4.628
1990.	2.888	2.436	452	118	25	93	3.006	2.461	545
1991.*	2.243	3.647	-1.431	63	20	43	2.306	3.694	-1.388
1992.*	1.681	1.946	-256	216	31	185	1.897	1.977	-80
1993.*	2.000	1.730	270	193	37	156	2.193	1.767	426
1994.*	2.019	1.688	331	171	27	144	2.190	1.715	475
1995.*	2.015	1.706	309	253	32	221	2.268	1.738	530
1996.	2.082	1.700	382	355	52	303	2.437	1.752	685
1997.	2.330	1.807	523	387	43	344	2.717	1.850	867
1998.	2.323	2.166	157	-	-	-	2.323	2.166	157
1999.	2.279	2.313	-34	-	-	-	2.279	2.313	-34
2000.	2.130	2.261	-131	-	-	-	2.130	2.261	-131
2001.	2.084	2.136	-52	-	-	-	2.084	2.136	-52
2002.	1.946	2.250	-304	-	-	-	1.946	2.250	-304
2003.	1.901	2.249	-348	-	-	-	1.901	2.249	-348
2004.	1.971	2.180	-209	-	-	-	1.971	2.180	-209
2005.	2.052	2.333	-281	-	-	-	2.052	2.333	-281
2006.	1.950	2.242	-292	-	-	-	1.950	2.242	-292

*Za zaposjednuto područje Vukovarsko-srijemske županije od 1991. do mirne reintegracije početkom 1998. godine nisu na raspolaganju cjeloviti podaci vitalne statistike. Vitalna statistika za pojedine godine od 1991. do 1997. odnosi se na prognanike. U ovdje priloženoj tablici broj umrlih u Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1991., uključujući i 1995., razlikuje se od broja umrlih koji je objavljen u "Dokumentaciji vitalne statistike po općinama i naseljima" za pojedine godine. Naime, statističkim istraživanjem o umrlima od 1995. do 2005. prikupljeni su podatci o umrlima, ili poginulim osobama od 1991. do 1995. Podaci o umrlima ili poginulima u pojedinim godinama koji su naknadno upisani u matice umrlih Vukovarsko-srijemske županije dostupni su u internoj vitalnoj dokumentaciji Državnog zavoda za statistiku. Na temelju te dokumentacije korigirani su brojevi umrlih za Vukovarsko-srijemsku županiju za spomenute godine. Isto su tako unesene naknadne, manje, korekcije broja umrlih iz ove županije za 1996. i 1997. godinu.

**Od 1998. podaci za živorođene i umrle odnose se samo na te događaje "u zemlji" (u Hrvatskoj).

Izvor:

Vitalnu statistiku za godine od 1965. do 1997., na temelju *Dokumentacije vitalne statistike po općinama i naseljima* Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, priredili autori. Za godine od 1998. do 2006.: *Dokumentacija vitalne statistike po općinama i naseljima* (za pojedine godine) i interna dokumentacija Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

Drugi je razlog u tome što je formiranjem vremenske serije vitalne statistike za stanovništvo "u zemlji" omogućena usporedivost s vitalnom statistikom po promijenjenoj metodologiji, koja se rabi od 1998. godine. Od potonje se godine vitalna statistika odnosi samo na stanovništvo u Hrvatskoj ("u zemlji"). Od ukupnoga prirodnog prirasta stalnoga stanovništva (stanovništvo u Hrvatskoj plus stanovništvo u inozemstvu) ostvarenog od 1971. do 1997. godine, 20,1% ostvareno je u inozemstvu. Agresija na Hrvatsku pojačala je iseljavanje, pa je od ukupnoga prirodnog prirasta stanovništva Vukovarsko-srijemske županije između 1991. i 1997. godine čak 48,1% ostvareno u inozemstvu. Jak odljev stanovništva u inozemstvo pojačao je trend snižavanja nataliteta i kada ubrojimo rađanja u inozemstvu. Migracijski saldo (vitalno-statistička metoda) pokazuje da Vukovarsko-srijemska županija ima i za stanovništvo "u zemlji" negativan saldo migracija i to u svim međupisnim razdobljima između 1971. i 2001. godine. Na temelju prirodnoga prirasta ostvarenog "u zemlji", broj bi stanovnika u Vukovarsko-srijemskoj županiji porastao za 5,9%; međutim, od toga je porasta 1,7% odnio negativan migracijski saldo, pa je broj stanovnika porastao za 4,4 posto. I od 1981. do 1991. godine ova županija ima negativan migracijski saldo, jer da nije bilo iseljavanja, broj stanovnika porastao bi za 3,7%, umjesto ostvarenoga porasta koji je iznosio 1,5%. Ratna agresija na Vukovarsko-srijemsku županiju izazvala je, uz ostale posljedice, i migraciju prema inozemstvu, ali istodobno i pre-razmještaj stanovništva na prostoru Hrvatske prema njezinim, s obzirom na rat, sigurnijim dijelovima (Gelo, 1999.; Živić, 1999.). Zbog velikoga ratnog mortaliteta i nastavljanja procesa snižavanja prirodnoga prirasta u razdoblju između 1991. i 2001. godine ostvaren je vrlo mali prirodni prirast. Na temelju prirodnoga prirasta u toj bi županiji broj stanovnika između 1991. i 2001. porastao za 0,2%, ali je istodobno zabilježen i negativan saldo migracija od 13,5%, pa je u navedenom razdoblju (1991. – 2001.) ostvarena ukupna depopulacija u iznosu od 13,3%. Valja napomenuti da je dio prognanoga stanovništva mijenjao tijekom vremena stalno mjesto boravka, nastanivši se trajno u naseljima gdje su bili smješteni kao prognanici. U 1960-im godinama odlio se dobar dio biološko-reprodukcijškoga potencijala iz Vukovarsko-srijemske županije zapošljavanjem u inozemstvu.

Usporedno s time započela su, dosad neprekinuta, iseljavanja prema razvijenijim krajevima Hrvatske, uglavnom Zagrebu. Kada je riječ o navedenoj županiji, činjenica je da su – uz ekonomske uzroke iseljavanja – važni bili sociopsihološki motivi, što se osobito pokazalo početkom 1990-ih. Od Dru-goga svjetskog rata do 1960-ih veći rast zaposlenosti u nepo-

● **TABLICA 4**
 Stope prirodnoga
 kretanja stanovništva
 Vukovarsko-srijemske
 županije ("u zemlji")
 od 1965. do 2006. i u
 inozemstvu od 1971.
 do 1997. godine

ljoprivrednom sektoru temeljio se uglavnom na razvoju pre-
 rađivačke industrije. Težište gospodarskog razvoja temeljilo
 se na industriji niske tehnološke razine, koja, sama po sebi, ne
 stvara uvjete za širenje dodatnih razvojnih djelatnosti.
 Upravo je to jedan od važnih razloga postupnoga zaostaja-
 nja i smanjenih mogućnosti zapošljavanja u Vukovarsko-sri-
 jemskoj županiji od 70-ih godina 20. stoljeća.

Godina	ukupnog stanovništva ("u zemlji" i u inozemstvu)			Prirodno kretanje stanovništva "u zemlji"		
	Stope (na 1000 stanovnika)**			Stope (na 1000 stanovnika)		
	nataliteta	mortaliteta	prirodnog prirasta	nataliteta	mortaliteta	prirodnog prirasta
1965.*	21,3	9,7	11,6	21,3	9,7	11,6
1966.*	21,2	9,1	12,1	21,2	9,1	12,1
1967.*	20,1	9,6	10,5	20,1	9,6	10,5
1968.*	18,4	10,5	7,9	18,4	10,5	7,9
1969.*	17,3	10,3	7,0	17,3	10,3	7,0
1970.*	16,4	9,4	7,0	16,4	9,4	7,0
1971.	16,2	9,3	6,9	16,6	9,9	6,5
1972.	16,7	9,9	6,8	16,9	10,6	6,3
1973.	16,7	9,5	7,2	16,4	10,0	6,4
1974.	16,6	9,4	7,2	16,5	9,9	6,6
1975.	16,6	9,0	7,6	16,2	9,6	6,7
1976.	16,2	9,1	7,1	16,2	9,6	6,6
1977.	15,3	8,7	6,6	15,1	9,2	5,9
1978.	14,9	9,5	5,4	14,9	10,0	4,9
1979.	15,3	9,3	6,0	15,3	9,8	5,5
1980.	15,5	9,6	5,9	15,7	10,1	5,5
1981.	15,1	9,5	5,6	15,3	10,0	5,3
1982.	15,5	10,4	5,1	15,7	11,0	4,8
1983.	15,3	11,1	4,2	15,7	11,7	4,0
1984.	15,0	10,4	4,6	15,6	11,0	4,6
1985.	15,1	10,3	4,8	15,6	10,9	4,7
1986.	14,4	10,1	4,3	14,9	10,7	4,2
1987.	14,7	10,1	4,6	15,2	10,7	4,5
1988.	13,5	10,1	3,4	14,1	11,0	3,1
1989.	13,5	10,3	3,2	14,2	11,1	3,1
1990.	12,9	10,7	2,2	13,5	11,4	2,1

*Vitalna statistika "inozemaca" vodila se od 1971. do 1997.

** Za područja županije koja su bila okupirana od 1991. do mirne reintegracije u siječnju 1998. nedostaju podaci vitalne statistike za stanovništvo koje je ostalo živjeti na tim područjima za vrijeme okupacije. Vitalna statistika za navedeno razdoblje, koja se nalazi u Tablici 3, odnosi se na prognaničku populaciju. Budući da ne raspoložemo cjelovitom vitalnom statistikom za spomenuto razdoblje, nismo izračunavali stope.

Izvor:

Isti kao za Tablicu 3

Županija	Popis	Ukupan	Prirodni prirast između popisa ("u zemlji")**	Očekivani	Neto migracijski saldo
		broj stanovnika u Hrvatskoj ("u zemlji")		broj stanovnika na temelju prirodnog prirasta ("u zemlji")	
	1971.	202.563	-	-	-
	1981.	211.437	12.389	214.952	-3.515
	1991.	214.658	7.917	219.354	-4.696
Vukovarsko-srijemska	2001.*	186.185	456**	215.114	-28.929

❶ **TABLICA 5**
Migracijski saldo
Vukovarsko-srijemske
županije za stanov-
ništvo u Hrvatskoj ("u
zemlji") od 1971. do
2001. godine (vitalno-
statistička metoda)

*Podaci popisa za 2001. godinu nisu posve usporedivi s podacima iz prethodnih popisa zbog promjene definicije ukupnoga stanovništva. U popisima iz 1971., 1981. i 1991. jasno su se razlikovala dva kontingenta ukupnoga stalnog stanovništva: stanovništvo "u zemlji" (u Hrvatskoj) i stanovništvo na privremenom radu u inozemstvu s članovima obitelji koji ondje s njima borave. U popisu iz 2001. samo se posredno iz popisnih rezultata mogu dobiti spomenuta dva kontingenta kako bi se postigla usporedivost s prethodnim popisima.

**Podaci za živorođene i umrle od 1971. do 2001. odnose se na stanovništvo u Hrvatskoj odnosno u županiji ("u zemlji").

Izvor: Tablice 1, 2 i 3 (ovoga teksta)

Ekonomska struktura stanovništva od 1971. do 2001. godine

Poznavanje stanja i tendencija u promjenama sastava stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti nezaobilazno je pri usmjerenju tekućega i predviđivoga gospodarskog i socijalnog razvoja. Utvrđivanjem i razjašnjavanjem prošlih tendencija u sastavu stanovništva prema ekonomskim obilježjima može se s dosta pouzdanosti predvidjeti buduća dinamika i odnosi među temeljnim demografsko-ekonomskim veličinama. Raščlamba koja slijedi obuhvaća dovoljno dugo razdoblje potrebno za uočavanje osnovnih tendencija u promjenama ekonomske strukture stanovništva. Analizu ekonomske strukture stanovništva Vukovarsko-srijemske županije temeljimo na komparativnim demografsko-analitičkim Tablicama 6 i 7. U skladu s dosadašnjim razmatranjima, komparativnim pristupom utvrdit ćemo demografsko-ekonomske osobitosti ove županije. Sve do popisa iz 1991. godine rastao je broj i stopa ekonomske aktivnosti muškaraca i žena u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Pad broja ekonomski aktivnoga stanovništva između 1991. i 2001. u izravnoj je vezi s ratnom agresijom, razaranja i iseljavanjem. Kako proizlazi iz Tablica 6 i 7, ova županija u svim popisima od 1971. do 2001. godine ima, u odnosu na prosjek Hrvatske, nižu opću stopu ekonomske aktivnosti. Postavlja se pitanje koji su čimbenici na to utjecali. Jedan od razloga jest nešto veći udio mladih (0-14 godina) u ukupnom stanovništvu u svim popisima od 1971. do 1991. Dodatni je razlog ispodprosječna stopa ekonomske aktivnosti žena, ali i

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

muškaraca, i to u popisima iz 1971. i 1981. godine. Međutim, pitanje je zašto je stopa ekonomske aktivnosti muškaraca 1971. godine bila niža. Kretanje broja aktivnih i stopa ekonomske aktivnosti treba povezati s promjenama gospodarske strukture te s unutrašnjom i vanjskom prostornom pokretljivošću stanovništva. Dakle, osim većeg udjela mladih, treba imati na umu da se u 1960-ima razmjerno značajan broj ekonomski aktivnoga stanovništva iz seoskih naselja zaposlio u inozemstvu (Akrap, 2004.). Postojala je, naime, jaka korelacija između udjela poljoprivrednoga stanovništva u naselju i zapošljavanja u inozemstvu. Tako se gotovo cjelokupan porast ukupnoga stanovništva, radnoga kontingenta i aktivnoga stanovništva ostvaren od 1961. do 1971. godine "odlio" iz Hrvatske u inozemstvo. Za razliku od kretanja na razini Hrvatske, u Vukovarsko-srijemskoj županiji je između 1971. i 1981. stopa ekonomske aktivnosti muškaraca porasla i tako se približila hrvatskom prosjeku. Dio porasta ekonomske aktivnosti muškaraca nastao je zbog povratka u zemlji dijela zaposlenih u inozemstvu, a razlog su i promjene u dobnom sastavu prema povećanju opsega radnoga kontingenta.

Zapošljavanje stanovništva u inozemstvu iz ove županije osjetno je suzilo demografske okvire za formiranje radne snage ne samo kratkoročno nego i dugoročno, što proizlazi iz demografskih analitičkih tablica (vidjeti Tablice 6 i 7). Uz poznavanje visine opće stope ekonomske aktivnosti, na koju djeluje veći broj demografskih i društveno-gospodarskih čimbenika, treba poznavati i njezin kvalitativni sadržaj, jer visina opće stope ekonomske aktivnosti ne kazuje ništa o strukturi gospodarstva koje stoji iza te stope niti koju gospodarsku učinkovitost daje "ciljana" stopa ekonomske aktivnosti. Stoga je važno analizirati promjene ekonomskoga sastava stanovništva Vukovarsko-srijemske županije prema djelatnosti.

Najintenzivnije promjene u ekonomskoj aktivnosti prema djelatnosti dogodile su se između popisa iz 1971. i 1981. godine. U tom je razdoblju broj poljoprivrednoga stanovništva smanjen za 31,0%, broj aktivnih u poljoprivredi za 33,8%, a broj uzdržavanoga poljoprivrednog stanovništva za 28,9%. Stvaran broj uzdržavanoga stanovništva u poljoprivredi bio je nešto manji nego što je to utvrđeno popisom iz 1971. godine. Naime, ako se osoba zaposlila u inozemstvu, a prije odlaska bila je ekonomski aktivna u poljoprivredi, onda je, po popisnoj metodologiji koja se rabila u popisu iz 1971., svrstana u "aktivno u poljoprivredi", a osobe koje ona uzdržava isto tako u poljoprivredno stanovništvo. Pri svođenju rezultata popisa iz 1971. po djelatnosti na promijenjenu popisnu metodologiju iz popisa iz 1981., zaposleni u inozemstvu isključeni su iz ekonomski aktivnoga stanovništva u poljoprivredi, dok, međutim, nisu članovi obitelji koje oni uzdržavaju, ako su

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

ostali živjeti u Hrvatskoj ("zemlji"). Dakle, samo ako su članovi obitelji živjeli u inozemstvu s ekonomski aktivnom osobom u inozemstvu, onda su oni isključeni iz poljoprivrednoga stanovništva. Ovo napominjemo zato što valja imati na umu da je Vukovarsko-srijemska županija u popisu iz 1971. godine imala natprosječan broj zaposlenih u inozemstvu. U odnosu na muškarce, osjetno brži trend snižavanja imale su ekonomski aktivne žene u poljoprivredi. Treba s tim u vezi napomenuti da popisna metodologija za utvrđivanje ekonomske aktivnosti žena traži prilikom komparacija poseban oprez (Wertheimer-Baletić, 1978., 33).

Od ukupnoga broja ekonomski aktivnih žena u 1971. godini u Vukovarsko-srijemskoj županiji, bilo je oko 40% i muškaraca i žena aktivno u poljoprivredi. Prema tom popisu, ova je županija imala udio žena u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu na razini prosjeka Hrvatske. Istodobno je udio ekonomski aktivnih žena u poljoprivredi bio značajno ispod prosjeka Hrvatske. Od popisa iz 1971. pa do popisa iz 2001., a osobito do 1991. godine, udio muškaraca i žena u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu imao je isti trend snižavanja. To nije tako s ekonomski aktivnim stanovništvom u poljoprivredi, naime, u istom je razdoblju, u odnosu na muškarce, osjetno brži trend snižavanja ekonomski aktivnih žena u poljoprivredi. Udio ekonomski aktivnih žena u poljoprivredi 1971. u odnosu na prosjek u Hrvatskoj može se dijelom tumačiti subjektivnim stavovima popisivača, koji su podcijenili broj aktivnih žena u poljoprivredi. Dodatno objašnjenje za nizak udio ekonomske aktivnosti žena u poljoprivredi 1971. godine možemo naći u činjenici prema kojoj je u Vukovarsko-srijemskoj županiji bio razvijen tzv. društveni sektor poljoprivrede, što treba razlikovati od tradicionalnih individualnih poljoprivrednih gospodarstava, gdje su zabilježene visoke stope aktivnosti žena. Unatoč neprekinutom porastu stope ekonomske aktivnosti žena u Vukovarsko-srijemskoj županiji do popisa iz 1991., ona je zadržala isti razmak prema prosjeku u Hrvatskoj; naime, uvijek je za oko 7% bila niža od hrvatskoga prosjeka. Pri tome se ne smiju zanemariti kvalitativne promjene – smanjivanje ekonomske aktivnosti žena u poljoprivredi nadomješteno je povećanjem aktivnosti žena u nepoljoprivredi. U 1970-im godinama ostvaren je znatan porast opsega ženske radne snage, a od 1980-ih je uslijedila stagnacija uvjetovana sve dubljom gospodarskom krizom. Brz porast ekonomske aktivnosti žena podupirao je razvoj lake industrije i širenje uslužnih djelatnosti, ali i priljev obrazovanije ženske radne snage na tržištu rada.

➤ TABLICA 6
Stanovništvo
Vukovarsko-srijemske
županije ("u zemlji")
prema ekonomskoj
aktivnosti 1971.,
1988., 1991. i 2001.
godine

Popis	Ukupno stanovništvo			Aktivno			Osobe s osobnim prihodom			Uzdržavano		
	Svega	Muškarci	Žene	Svega	Muškarci	Žene	Svega	Muškarci	Žene	Svega	Muškarci	Žene
Vukovarsko-srijemska županija												
1971.	202.563	95.831	106.732	76.872	49.556	27.316	14.696	7.803	6.893	111.032	38.053	72.979
1981.	211.437	101.996	109.441	86.431	55.104	31.327	19.426	8.874	10.552	105.580	37.506	68.074
1991.	214.658	103.745	110.913	89.542	56.206	33.336	32.026	14.207	17.819	93.090	33.332	59.758
2001.	186.185	88.557	97.628	73.429	43.878	29.551	46.566	20.146	26.421	66.190	24.533	41.656
Republika Hrvatska												
1971.	4.169.887	1.983.837	2.186.050	1.813.059	1.102.073	710.986	363.057	193.066	169.991	1.993.772	688.697	1.305.075
1981.	4.391.139	2.107.458	2.283.681	1.975.730	1.170.335	805.395	503.219	242.192	261.027	1.912.190	694.930	1.217.260
1991.	4.499.049	2.162.155	2.336.894	2.039.833	1.165.728	874.105	748.524	344.882	403.642	1.710.692	651.545	1.059.147
2001.	4.200.214	2.009.341	2.190.873	1.823.394	1.005.664	817.730	1.125.151	489.506	635.645	1.251.669	514.172	737.497
	Struktura (ukupno stanovništvo = 100,0)											
Vukovarsko-srijemska županija												
1971.	100,0	100,0	100,0	37,9	51,7	25,6	7,3	8,1	6,5	54,8	39,7	68,4
1981.	100,0	100,0	100,0	40,9	54,0	28,6	9,2	8,7	9,6	49,9	36,8	62,2
1991.	100,0	100,0	100,0	41,7	54,2	30,1	14,9	13,7	16,1	43,4	32,1	53,9
2001.	100,0	100,0	100,0	39,4	49,5	30,3	25,0	22,7	27,1	35,6	27,7	42,7
Republika Hrvatska												
1971.	100,0	100,0	100,0	43,5	55,6	32,5	8,7	9,7	7,8	47,8	34,7	59,7
1981.	100,0	100,0	100,0	45,0	55,5	35,3	11,5	11,5	11,4	43,5	33,0	53,3
1991.	100,0	100,0	100,0	45,3	53,9	37,4	16,6	16,0	17,3	38,0	30,1	45,3
2001.	100,0	100,0	100,0	43,4	50,0	37,3	26,8	24,4	29,0	29,8	25,6	33,7

Izvor:
Ekonomsku strukturu 1971., 1981. i 1991. za stanovništvo "u zemlji" priredili autori na temelju statističke građe objavljene u: *Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*. Dokumentacija 553., Zagreb, 1984.; *Popisi stanovništva 1971. i 1981., Stanovništvo po zajednicama općina i općinama*, Dokumentacija 569., Zagreb, 1989.; *Pojoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu po naseljima*, Dokumentacija 886., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1994.; *Stanovništvo u zemlji i u inozemstvu po naseljima*, Dokumentacija 911, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1996. i *Popis stanovništva 2001. /2. izdanje/*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2003. (Podaci publicirani na CD-u)

	Popis	Ukupno stanovništvo			Ukupno nepoljoprivredno*			Ukupno poljoprivredno*		
		Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene
Vukovarsko-srijemska županija	1971.	100,0	100,0	100,0	68,9	69,0	68,9	31,1	31,0	31,1
	1981.	100,0	100,0	100,0	79,5	79,8	79,3	20,5	20,2	20,7
	1991.	100,0	100,0	100,0	85,9	85,1	86,6	14,1	14,9	13,4
	2001.	100,0	100,0	100,0	89,7	88,1	91,1	10,3	11,9	8,9
Republika Hrvatska	1971.	100,0	100,0	100,0	70,9	73,0	69,0	29,1	27,0	31,0
	1981.	100,0	100,0	100,0	84,8	86,1	83,6	15,2	13,9	16,4
	1991.	100,0	100,0	100,0	90,9	91,2	90,6	9,1	8,8	9,4
	2001.	100,0	100,0	100,0	94,1	93,8	94,4	5,9	6,2	5,6

	Popis	Ukupno aktivno**			Aktivno u nepoljoprivredi*			Aktivno u poljoprivredi*		
		Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene
Vukovarsko-srijemska županija	1971.	100,0	100,0	100,0	59,8	60,1	59,3	40,2	39,9	40,7
	1981.	100,0	100,0	100,0	76,3	74,8	79,1	23,7	25,2	20,9
	1991.	100,0	100,0	100,0	82,7	79,9	87,4	17,3	20,1	12,6
	2001.	100,0	100,0	100,0	85,4	82,5	89,7	14,6	17,5	10,3
Republika Hrvatska	1971.	100,0	100,0	100,0	60,4	65,8	52,1	39,6	34,2	47,9
	1981.	100,0	100,0	100,0	79,0	81,6	75,3	20,1	18,4	24,7
	1991.	100,0	100,0	100,0	87,0	87,2	86,7	13,0	12,8	13,3
	2001.	100,0	100,0	100,0	90,9	90,6	91,3	9,1	9,4	8,7

● **TABLICA 7**
Kretanje udjela ukupnog i aktivnog nepoljoprivrednog te ukupnog i aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu "u zemlji" prema popisima stanovništva iz 1971., 1981., 1991. i 2001.

*Ukupno poljoprivredno stanovništvo i aktivno u poljoprivredi iz popisa 1971. svedeno je na definiciju ukupnoga poljoprivrednog i aktivnoga poljoprivrednog stanovništva koja se rabi od popisa iz 1981. Iz ukupnoga stanovništva te ukupnog aktivnog i aktivnog u poljoprivredi isključene su osobe koje su bile zaposlene u inozemstvu, a u popisu iz 1971. bile su, prema tadašnjoj metodologiji, uključene u poljoprivredno stanovništvo ako su prije zapošljavanja u inozemstvu bili aktivni u poljoprivredi.

**Iz ukupnog te poljoprivrednoga i nepoljoprivrednoga stanovništva odbijeno je naselje Klisa, koje je do 1991. pripadalo bivšoj općini Vukovar. Državna statistika nije podatke za naselja iz popisa 1971. svela na definiciju poljoprivrednoga stanovništva koja se rabi od popisa iz 1981. Stoga su autori za spomenuto naselje napravili procjenu poljoprivrednoga stanovništva i aktivnog u poljoprivredi prema definiciji iz popisa 1981. Treba naglasiti da je ekonomsku strukturu stanovništva iz popisa 1971. moguće svesti na potpunu usporedivost s popisima od 1981. i dalje samo za stanovništvo "u zemlji". (Vidjeti metodološke upute u: *Popisi stanovništva 1971. i 1981., Stanovništvo po zajednicama općina i općinama*, Dokumentacija 569, Zagreb, 1989.)

Izvor: Isti kao za Tablicu 6 (ovoga teksta)

Unutar neaktivnoga stanovništva zbivale su se, međutim, suprotne tendencije: rastao je broj i udio osoba s osobnim prihodom, a smanjivao se udio uzdržavanoga stanovništva. Iako ova županija ima iznadprosječni udio aktivnoga stanovništva u poljoprivredi, treba imati na umu da je bio razvijen nekadašnji društveni sektor poljoprivrede koji je bio obuhvaćen sustavom mirovinskog osiguranja. Dinamičan porast broja žena s osobnim prihodom rezultat je povećanog obuhvata žena mirovinskim osiguranjem i povećanoga broja korisnica obiteljskih mirovina zbog osjetno većih specifičnih stopa mortaliteta muškaraca iznad 50 godina. Prema tome, uz

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

porast ekonomske aktivnosti žena u proteklom razdoblju, bržem rastu broja žena s osobnim prihodom pridonosi i činjenica da žene duže žive, pa i kada nisu bile ekonomski aktivne, nakon suprugove smrti nasljeđuju mirovinu, dakle zbog dužega životnog vijeka žena povećava se broj korisnica obiteljskih mirovina. U Hrvatskoj je tendenciju snižavanja ekonomske aktivnosti muškaraca osobito od pedesete godine života u velikoj mjeri podupirala već dugo prisutna pojava odlaska u prijevremenu mirovinu, tj. stjecanja mirovinskoga statusa pod posebnim uvjetima ili odlaska u invalidsku mirovinu. Progressivni porast broja osoba s osobnim prihodom ne možemo, dakle, objasniti samo demografskim promjenama – tj. prirodnim priljevom u umirovljeničku dob – nego i pojavama i procesima vezanima uz promjenu političkoga i gospodarskoga sustava te utjecajem ratne agresije na Hrvatsku.

Dugoročno snižavanje nataliteta, smanjenje poljoprivrednoga stanovništva i porast ekonomske aktivnosti žena u nepoljoprivrednim djelatnostima temeljni su čimbenici smanjivanja udjela uzdržavanoga stanovništva. U sastavu uzdržavanoga stanovništva dogodile su se temeljite promjene u pogledu sve manjega broja i udjela mladih i sve većega broja i udjela starijega stanovništva.

ZAKLJUČAK

Istraživanje pokazuje da tijekom analiziranog razdoblja za Vukovarsko-srijemsku županiju migracije imaju značajan utjecaj na promjene u demografskim i ekonomskim strukturama. U dominaciji agrarne strukture privrede bogata prirodna osnovica privlačila je masovne imigracije. Osobito u vukovarski kraj, tijekom 19. stoljeća, a napose u njegovoj drugoj polovici, pristiže velik broj doseljenika različitih nacionalnosti. Doseljenici su pristizali iz bližih i daljih krajeva. Bitno obilježje kretanja broja stanovnika u Vukovarsko-srijemskoj županiji od 1857. do 1910. čine jaka kolebanja međupopisnih promjena, koje su posljedica slabijega ili jačega priljeva imigranata. Za populacijski rast Vukovarsko-srijemske županije u prvoj polovici 20. stoljeća istaknuto mjesto imaju tri agrarne kolonizacije. Prva, povezana uz agrarnu reformu provedenu između dvaju svjetskih ratova, druga, koju je provodila NDH, i treća, nakon Drugoga svjetskog rata (1945. – 1948.). Kolonizacije su pridonijele znatnom porastu stanovništva Vukovarsko-srijemske županije – i između dva svjetska rata i osobito nakon Drugoga svjetskog rata. Zahvaljujući potonjoj kolonizaciji, Vukovarsko-srijemska županija ima između 1931. i 1948. godine velik porast broja stanovnika. Tada veći porast imaju samo Grad Zagreb i Međimurska županija. Suprotno tomu, ističu se četiri egzodusa s prostora ove županije, kojima je ne samo smanjen broj stanovnika nego su oni ostavili du-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

boke i traumatične sociopsihološke posljedice, posebno zadnji, četvrti. Naime, nakon Prvoga svjetskog rata, stvaranjem Kraljevine SHS, iselilo se prije svega iz Vukovara dosta Mađara, a u manjem broju iselili su se i Nijemci. To je bio prvi, prema broju manji, egzodus žitelja iz Vukovara u 20. stoljeću. Stvaranjem NDH, osobito između 1941. i 1943., prognani su ili stradali mnogi Židovi, Srbi i oni Hrvati koji su stali na stranu antifašizma. To je bio u 20. stoljeću drugi veliki egzodus i stradanje stanovništva iz Vukovara i njegove okolice. Nedugo nakon toga zbio se i treći veliki egzodus i stradanje stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja. Tada su iz grada i okolnih sela najprije "dobrovoljno" (u jesen 1944. godine), a u 1945. godini prisilno masovno iseljeni poglavito pripadnici njemačke nacionalne manjine, a stradali su ili su se iselili i drugi "politički protivnici" novonastalog režima, posebno Hrvati. Tijekom 1991. godine i kasnije Vukovarsko-srijemska županija, a posebno Vukovar i njegova okolica, doživjeli su svoj četvrti – najveći i najtragičniji – egzodus i stradanje stanovništva u 20. stoljeću. Riječ je o masovnom progonu stanovnika grada Vukovara i okolnih sela nesrpske nacionalnosti – Hrvata, Rusina, Ukrajinaca, Mađara, Čeha, Slovaka, ali i manjega broja onih Srba koji nisu stali na stranu agresora.

Nakon velikoga priljeva mladoga stanovništva prilikom kolonizacije, razvoj industrijskog sektora privlačio je u Vukovar i Vinkovce do 1960-ih nove doseljenike. S popisom iz 1971. godine, međutim, završava razdoblje iznadprosječnoga demografskog rasta Vukovarsko-srijemske županije. Ubrzan proces deagrarizacije i deruralizacije uvjetovao je značajan odljev stanovništva iz Vukovarsko-srijemske županije, i to u dva smjera: jedan, 60-ih godina 20. stoljeća, prema zapadno-europskim zemljama (zapošljavanje u inozemstvu), i drugi, osobito izražen od 1961. do 1981. godine, odljev stanovništva prema velikim gradovima u Hrvatskoj (iz ove županije dominantno prema Zagrebu). Zapošljavanje u inozemstvu u 1960-ima imalo je s obzirom na kratkoročne i dugoročne negativne demografske posljedice velik utjecaj na daljnji razvoj stanovništva. Vukovarsko-srijemska županija ima u svim popisima između 1971. i 2001. iznadprosječan udio osoba popisanih u inozemstvu, a osobito u popisu iz 2001., što je posljedica ratne agresije. Komparativna analiza kretanja ukupnoga stanovništva i stanovništva "u zemlji" za Vukovarsko-srijemsku županiju pokazala je da su vrlo značajni, kvantitativno mjerljivi, nepovoljni demografski učinci, koji su nastali kao posljedica zapošljavanja u inozemstvu u 1960-ima. Velikosrpska agresija na Hrvatsku i u sklopu toga na Vukovarsko-srijemsku županiju, osim velikih ljudskih i materijalnih stradanja, radikalizirala je sve nepovoljne demografske procese u toj županiji. U ratnoj agresiji na Hrvatsku, Vukovarsko-srijemska župani-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

ja bilježi relativno najveće ljudske i materijalne gubitke. Zbog velikoga ratnog mortaliteta i nastavljanja procesa snižavanja prirodnoga prirasta u razdoblju između 1991. i 2001. ostvaren je vrlo mali prirodni prirast. Na temelju prirodnoga prirasta u toj bi županiji broj stanovnika između 1991. i 2001. porastao za 0,2%, ali je istodobno zabilježen i negativan saldo migracija od 13,5%, pa je u navedenom razdoblju (1991. – 2001.) ostvarena ukupna depopulacija u iznosu od 13,3%. Najintenzivnije promjene u ekonomskim strukturama dogodile su se između popisa 1971. i 1981. godine, kada je osjetno smanjen broj poljoprivrednoga stanovništva. Od popisa iz 1971. pa do popisa iz 2001., a osobito do 1991. godine, udio muškaraca i žena u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu imao je isti trend snižavanja. U odnosu na muškarce, u istom razdoblju osjetno brži trend snižavanja aktivnosti u poljoprivredi imaju žene. Ova županija u svim popisima od 1971. do 2001. godine ima, u odnosu na prosjek Hrvatske, nešto nižu opću stopu ekonomske aktivnosti.

Naime, unatoč neprekinutom porastu stope ekonomske aktivnosti žena u Vukovarsko-srijemskoj županiji do popisa iz 1991., ona je i dalje ostala niža od prosjeka Hrvatske. Smanjivanje ekonomske aktivnosti žena u poljoprivredi nadomješteno je povećanjem aktivnosti žena u nepoljoprivredi. Pad broja ekonomski aktivnoga stanovništva između 1991. i 2001. u izravnoj je vezi s ratnom agresijom, razaranjima i iseljavanjem. Unutar neaktivnoga stanovništva zbivale su se, međutim, suprotne tendencije: rastao je broj i udio osoba s osobnim prihodom, a smanjivao se udio uzdržavanoga stanovništva. Dugoročno snižavanje nataliteta, smanjenje poljoprivrednoga stanovništva i porast ekonomske aktivnosti žena u nepoljoprivrednim djelatnostima temeljni su čimbenici smanjivanja udjela uzdržavanoga stanovništva. Dinamičan porast broja osoba s osobnim prihodom nastao je ne samo zbog demografskog faktora – tj. prirodnim priljevom u umirovljeničku dob – nego i pojavama i procesima vezanima uz promjenu političkoga i gospodarskoga sustava te utjecajem ratne agresije na Hrvatsku. U sastavu uzdržavanoga stanovništva dogodile su se temeljite promjene u pogledu sve manjega broja i udjela mladih i sve većega broja i udjela starijega stanovništva.

BILJEŠKE

¹ Ranije provedena analiza stanovništva vukovarskoga kraja odnosi se na teritorijalnu podjelu 1961. godine (Wertheimer-Baletić, 1964.). Nakon toga analiza se odnosi na područje općine Vukovar prema političko-teritorijalnom ustroju, koji je vrijedio do prosinca 1992. Prema županijskom političko-teritorijalnom ustroju Vukovarsko-srijemska županija obuhvaća nekadašnje općine Vinkovci, Vukovar (bez naselja Klisa) i Županja. Radi usporedbe i uočavanja karakte-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

rističnih prostornih tendencija, analizirat ćemo kada se učini potrebnim i demografske promjene na teritoriju bivših općina. Isto tako, kada govorimo o vinkovačkom, vukovarskom ili županjskom kraju, pod tim zemljopisnim pojmom razumijeva se prostor nekadašnjih općina.

² Više nego polumilijunska masa seoskoga stanovništva odlila se u dva migracijska smjera: jedan prije svega prema velikim hrvatskim gradovima, a drugi prema inozemstvu. To potvrđuje porast gradskoga stanovništva i broj popisanih u inozemstvu. Tako između popisa iz 1961. i 1971. godine broj stanovnika Grada Zagreba, u današnjem prostornom obuhvatu, povećao se za 151.820, u gradu Rijeci za 31.233 itd.

³ Podatak o nacionalnom sastavu odnosi se na zaposlene u inozemstvu bez članova obitelji koji su ondje s njima boravili. (Vidjeti: *Stanovništvo na privremenom radu u inozemstvu prema popisu stanovništva i stanova 1971.*, Dokumentacija 132. /drugo dopunjeno i popravljeno izdanje/, Republički zavod za statistiku SRH, Zagreb, 1972.)

⁴ Kao gradska naselja 1971. godine u Vukovarsko-srijemskoj županiji uzeli smo gradove: Ilok, Vinkovce, Vukovar i Županju. Broj osoba na tzv. privremenom radu u inozemstvu na razini naselja procijenjen je na temelju dokumentacije: *Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, delatnost, Rezultati po naseljima i opštinama*, Knjiga X., Savezni zavod za statistiku SFRJ, Beograd, 1974.

⁵ Analiza etničke strukture zaposlenih u inozemstvu 1971. godine iz seoskih naselja pokazuje značajne razlike. Od ukupnoga broja ekonomski aktivnih stanovnika ("u zemlji" plus u inozemstvu) bivše općine Vukovar u inozemstvu je bilo zaposleno iz seoskih naselja s hrvatskom većinom 12,8%, a iz seoskih naselja sa srpskom većinom 4,2%. Iste godine iz seoskih naselja bivše općine Vinkovci od ukupnoga broja ekonomski aktivnih stanovnika iz naselja s hrvatskom većinom u inozemstvu je bilo zaposleno 16,9%, a iz seoskih naselja sa srpskom većinom 3,4%. (Etnički sastav ekonomski aktivnih u inozemstvu po naseljima dobiven je križanjem podataka iz: *Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, delatnost, Rezultati po naseljima i opštinama*, Knjiga X., Savezni zavod za statistiku SFRJ, Beograd, 1974.; *Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1998.)

⁶ Vidi: *Enciklopedija Jugoslavije*, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1982., 86.

⁷ Izvor: Ministarstvo hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata, Baza podataka, Odjel za informatizaciju, Zagreb, 2002.

⁸ Od ukupnoga broja stanovnika (zbroj u Hrvatskoj i u inozemstvu) u popisu iz 2001. neke su županije imale relativno veliki udio privremeno odsutnih iz županije, npr.: Ličko-senjska (12,2%, od toga 6,7% u Hrvatskoj i 5,6% u inozemstvu), Brodsko-posavska (6,8% u Hrvatskoj i 5,3% u inozemstvu) itd. (Vidjeti: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. /2. izdanje/, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske*, Zagreb, 2003. /Podaci publicirani na CD-u/). Ne raspoložemo podatkom koliko se prognanika nakon popisa iz 2001. stvarno vratilo u Vukovarsko-srijemsku županiju, a koliko se trajno nastanilo u naselju gdje su boravili kao prognanici. Problematika povratka prognanika postaje još složenija ako imamo na umu visoku stopu nezaposlenosti u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

⁹ Usporedbu temeljimo na vremenskoj seriji vitalne statistike za pojedine godine od 1965. do 2006. za Republiku Hrvatsku prema podacima Državnog zavoda za statistiku.

¹⁰ Međutim npr. Zadarska županija u istom razdoblju ima manju prosječnu godišnju stopu nataliteta (18,6 promila), ali i manju prosječnu godišnju stopu mortaliteta, pa stoga ima viši prirodni prirast (11,8 promila). Mjereno veličinom prirodnoga prirasta, iza Zadarske županije slijedi Vukovarsko-srijemska, a zatim Splitsko-dalmatinska itd. (Akrap, 2002.). Napominjemo da su autori za potrebe ove analize priredili vremensku seriju vitalne statistike za sve županije od 1965. do 1992., jer od potonje godine Državni zavod za statistiku objavljuje vitalnu statistiku za županije.

LITERATURA

Akrap, A. (1999.), Vitalna statistika i različitost depopulacijskih procesa u Hrvatskoj i županijama, *Društvena istraživanja*, 8 (5-6): 793-815.

Akrap, A. (2002.), Prostorni razmještaj stanovništva u Hrvatskoj. U: V. Pavletić (ur.), *Hrvatska demografska i demostateška drama*, Knjižnica Kritika, sv. 2., "Antun Gustav Matoš" d. d., Samobor – Udruga "11 siječnja 1972.", Zagreb.

Akrap, A. (2004.), Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja, *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 675-699.

Gelo, J. (1999.) Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 8 (5-6): 735-749.

Horvat, V. (1942.), *Suvremene nutarnje seobe i kretanja Hrvata, Posljedica dinamike društvenih procesa*, Zagreb: Hrvatska državna tiskara.

Maticka, M. (1990.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1945.-1948.*, Zagreb: Školska knjiga, Stvarnost.

Milošević, S. D. (1981.), *Izbeglice i preseljenici na teritoriji okupirane Jugoslavije od 1941.-1945. godine*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga.

Stipetić, V. (1954.), *Agrarna reforma i kolonizacija u FNRJ godine 1945.-1948.*, Zagreb: Rad JAZU, knj. 300.

Šterc, S., Pokos, N. (1993.), Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 2 (2-3): 305-334.

Vrbošić, J. (1997.), Kategorije i brojčano stanje kolonista u Slavoniji i Baranji između dva svjetska rata, *Društvena istraživanja*, 6 (2-3): 311-325.

Wertheimer-Baletić, A. (1964.), Karakteristike naseljenosti općine Vukovar (upravna podjela 1961. godine), *Ekonomski pregled*, 3-5: 157-173.

Wertheimer-Baletić, A. (1971.), *Stanovništvo SR Hrvatske – Studije*, Zagreb: Školska knjiga.

Wertheimer-Baletić, A. (1978.), *Ekonomska aktivnost stanovništva – demografski aspekti*, Zagreb: Školska knjiga.

Wertheimer-Baletić, A. (1993.a), *Stanovništvo Vukovara i vukovarskoga kraja*, Zagreb: Globus.

Wertheimer-Baletić, A. (1993.b), Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskog kraja, *Društvena istraživanja*, 2 (2-3): 455-476.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

Živić, D. (2006.a), Demografski okvir i gubitci tijekom Domovinskog rata i poraća 1991.-2001. U: *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat* (str. 420-484), Školska knjiga.

Živić, D. (2006.b), *Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije*, Zagreb-Vukovar: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar.

Živić, D. (1999.), Promjene u dinamici i razmještanju prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj od sredine 1991. do sredine 1998. godine, *Društvena istraživanja*, 8 (5-6): 767-792.

Živić, D., Pokos, N. (2004.) Demografski gubitci tijekom Domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991.-2001.), *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 727-750.

Population Development of the Vukovar-Srijem County with Special Focus on the Economic Structure from 1971 to 2001

Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, Anđelko AKRAP
Faculty of Economics, Zagreb

In this paper the authors discuss the main factors influencing the changes in demographic and economic structures of the Vukovar-Srijem County from years 1857 to 2001. Greatest attention is given to the analysis of the overall and natural population trends, migration saldo and economic structure according to activity and sector in the years 1971 to 2001. Comparative analysis of changes in the Vukovar-Srijem County and Croatia regarding the overall number of inhabitants from 1857 to 2001 and the natural trends and economic-social structure according to activity and sector from 1971 to 2001 has been used to research the specific traits of this county's population development. The research shows that throughout the studied period migration has had an important impact on changes both in demographic and economic-social structures. After the 2nd World War up to the 1960s this county was emphatically immigrational, while after that period it becomes emigrational. In the analysis of the overall population trends and of the population "within the country" for the Vukovar-Srijem County, certain quantitatively measurable demographic effects have been identified occurring as a consequence of being employed abroad in the 1960s. It has been determined that the Greater Serbian aggression against Croatia, and within it against the Vukovar-Srijem County, apart from taking huge human and material casualties, has radicalised all the unfavourable demographic processes in that county.

Key words: overall population trend, natural trend, migration saldo, economic structure of population, rate of economic activity

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 17 (2008),
BR. 1-2 (93-94),
STR. 51-75

WERTHEIMER-BALETIĆ, A.,
AKRAP, A.:
RAZVOJ STANOVNIŠTVA...

Bevölkerungsentwicklung in der Gespanschaft Vukovar-Srijem unter besonderer Berücksichtigung der Wirtschaftsstruktur im Zeitraum von 1971 bis 2001

Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, Anđelko AKRAP
Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät, Zagreb

Die vorliegende Arbeit untersucht verschiedene Faktoren, die den demografisch-ökonomischen Strukturwandel auf dem Gebiet der Gespanschaft Vukovar-Srijem (Vukovar-Syrmien) im Zeitraum von 1857 bis 2001 entscheidend beeinflusst haben. Im Mittelpunkt steht die Analyse der natürlichen und Gesamtbevölkerungsbewegung, des Migrationssaldos und der durch berufliche Tätigkeiten bestimmten Wirtschaftsstruktur zwischen 1971 bis 2001. Anhand einer Vergleichsanalyse der Wandel in der Gesamtbevölkerungszahl Vukovar-Srijems und Kroatiens im Zeitraum von 1857 bis 2001 sowie der aus natürlichen Migrationen und jeweiligen Berufstätigkeiten resultierenden wirtschaftlich-sozialen Bevölkerungsstruktur im Zeitraum von 1971 bis 2001 untersuchte man die Spezifika der Bevölkerungsentwicklung in dieser Gespanschaft. Die Untersuchung zeigte, dass im gesamten analysierten Zeitraum Bevölkerungsmigrationen einen großen Einfluss auf die Wandel in der demografischen und wirtschaftlich-sozialen Struktur ausübten. Nach dem Zweiten Weltkrieg bis in die 60er-Jahre war die Gespanschaft in ausgesprochenem Maße von Immigration gekennzeichnet, danach wiederum von Emigration. Eine Analyse zu den Bewegungen der Gesamtbevölkerung einerseits und der Bevölkerung des untersuchten Landesteils andererseits ergab quantitativ messbare demografische Faktoren, die auf einen vermehrten Abgang der Bevölkerung ins Ausland, wo viele Menschen in den 60er-Jahren des 20. Jahrhunderts neue Arbeit fanden, zurückzuführen sind. Es wurde außerdem sichtbar, dass der großserbische Aggressionskrieg gegen Kroatien, von dem auch die Gespanschaft Vukovar-Srijem betroffen war, nicht nur Menschenopfer und Sachschäden forderte, sondern sämtliche ungünstigen demografischen Prozesse in der Gespanschaft verschärfte.

Schlüsselbegriffe: Gesamtbevölkerungsbewegung, natürliche Bevölkerungsbewegung, Migrationssaldo, wirtschaftliche Bevölkerungsstruktur, Wirtschaftsdaten